

IRAK'TA YAPISAL SORUNLAR VE KAÇAN FIRSATLAR

PROF. DR. FERHAT PİRİNÇÇİ

Öğretim Üyesi ULUDAĞ ÜNİ.

“

ABD, işgalden altı ay sonra çekmeyi planladığı muharip askerlerini 105 ay sonra çekebildi. Bu çekilme esnasında Bağdat'ta bile yeşil bölge haricinde güvenlik tam anlamıyla sağlanamamıştı.

”

Bundan 18 yıl önce 20 Mart 2003'te ABD'nin başlattığı Irak'ı “özgürleştirme” işgali, Irak için yeni bir dönemin başlangıcını ifade etmekteydi. Teoride her şey planlanmıştı. ABD Iraklı muhaliflerden de aldığı destekle kısa süre içinde Saddam Hüseyin rejimini devirecek, yeni bir yönetim oluşturacak ve altı ay sonra muharip güçlerini Irak'tan çekecekti. Yeni kurulan rejim ise temsil kabiliyeti yüksek “demokratik” bir yönetime sahip olacak ve ABD'li danışmanlar yeni devlet kurumları oluşturulurken Irak'a yardım edecekti. Böylelikle ABD'nin tavandan tabana demok-rasi inşasının kısa süre içinde başarıya ulaşması sağlanacaktı.

İlk aylarda her şey planlamaya uygun gelişti. Amerikan güçleri 8 Nisan 2003'te Bağdat'a girdi ve Firdevs Meydanı'ndaki Saddam Hüseyin heykelini devirdi. Sembolik açıdan bir dönemin sona erdiğini gösteren bu aşamadan sonra 1 Mayıs 2003'te ABD Başkanı George W. Bush, savaşın sona erdiğini açıkladı. Ancak bundan sonra hiçbir şey planlandığı gibi gitmedi. ABD, işgalden altı ay sonra çekmeyi planladığı muharip askerlerini 105 ay sonra çekebildi. Bu çekilme esnasında Bağdat'ta bile yeşil bölge

haricinde güvenlik tam anlamıyla sağlanamamıştı. İşgalin ve sonrasındaki olayların ortaya çıkardığı insani, ekonomik, toplumsal maliyeti ise kimse net bir şekilde hesaplayamadı veya hesaplamaya cesaret edemedi. Bu maliyetin sorumluluğunu ne ABD ne Irak devleti ne de Irak siyaseti üstlenebildi. Ancak 40 milyonluk nüfusunun yarısından fazlasını 0-24 yaş aralığındaki kişilerin oluşturduğu Irak halkının bu maliyetin ağırlığı altında yaşamlarını sürdürmeye çalıştığı da bir gerçek.

YAPISAL SORUNLARIN KAYNAĞI

Irak'ta yakın tarihe göz atıldığında kronolojik olarak çok sayıda travmatik olayın yaşandığı görülmektedir. Sadece 2003 sonrası dönem dikkate alındığında ilk aşamada işgal, direniş hareketleri, Başbakan Nuri el-Maliki'nin otoriter uygu-

lamaları, DAESH terör örgütünün güçlenerek Irak'a geri gelmesi ve Musul'u işgaliyle beraber Irak'ın dağılmanın eşğine gelmesi, Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi'nin referandum girişimi, siyasi ve ekonomik krizler ile 2019 Ekim'inde başlayan ancak henüz sonuç alınmayan protestolar ve Irak'ın ABD-İran-İsrail rekabetinin cephesi hâline gelmesi gibi gelişmeler akla gelmektedir. Örnekleri çoğaltmak mümkün olsa da aslında her bir olumsuz gelişmenin temelinde bazı yapısal sorunların olduğu görülmektedir. Bu sorunların her biri bir diğeriyle ilişkili olup diğlerinden ayrı olarak düşünülemez.

Bu bağlamda Irak'ın karşı karşıya kaldığı yapısal sorunları hiyerarşik bir sıralama olmaksızın beş başlıkta ele almak mümkündür. İlk olarak, Irak'ta 2003 sonrasında yeniden inşa edilmeye çalışılan *devlet yapısının ve kurumlarının aradan*

18 yıl geçmesine rağmen henüz yerine oturmamış olması ve kırılan durumu büyük bir sorundur. Bu sorun hükümetlerden güvenlik sektörüne, adaletten ekonomiye kadar devletin sağlıklı bir şekilde işlemesiyle ilgili bütün kurumlar için geçerlidir. Devlet kurumlarının fonksiyonlarını yerine getirmemesi ülkede temel hizmetlerin bile kesintiye uğramasına sebep olmaktadır. Örneğin, dünyanın dördüncü büyük petrol üreticisi olan Irak'ta 2003 yılından beri 24 saat kesintisiz elektrik hizmeti verilemiyor olması büyük ölçüde bununla ilişkilidir. Aynı şekilde on milyarlarca dolar harcayıp yeniden inşa edilen Irak ordusunun ve genel anlamda güvenlik sektörünün ülkede genel güvenliği sağlayamadığı özellikle 2014 yılında DAESH'in Musul'u işgali sırasında Irak ordusunun herhangi bir direniş gösterememesiyle acı bir şekilde ortaya çıkmıştır. Irak Meclisi ise mart ayının sonuna doğru henüz 2021 yılı bütçesini onaylamamıştır.

Irak'ta karşı karşıya kalınan yapısal sorunların ikincisi, *siyaset mekanizmasının meşruiyet ve temsil* sorunudur. Ülkede düzenli seçimler yapılmaya çalışılıyor olsa da bazı grupların sistemden soyutlanması, bazı grupların ise birbirleriyle ve kendi içlerinde yaşadığı iktidar mücadelesi ve güç konsolidasyonu girişimi ciddi sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. İşgal sonrası dönemde Sünni Arap kesimin sisteme yeniden entegrasyonunda yaşanan sorunlar veya ülkenin bazı bölgelerinde DAESH öncesi dönemde de devlet otoritesinin ortadan kalkması bununla ilişkilidir.

Üçüncü yapısal sorun *ülkede sona ermeyen ve her seferinde kendisini ve karşıtı yeniden üreten rövanşizm motivasyonu*yla ilişkilidir. Siyasal, etnik veya mezhepsel grupların birbirleriyle veya kendi içlerinde yaşadıkları mücadele, başta Saddam döneminde yaşananlar olmak üzere tarihsel travmalarla da birleşince gücü eline geçiren grubun diğer grup-

lar üzerinde intikam alması söz konusu olmaktadır. Bu durum özellikle bazı bölgelerde Irak toplumunun bir arada yaşamasını zorlaştırmaktadır. Rövanşizm sadece siyasal alanda söz konusu olsa etkisini (yine de ciddi bir sorun olarak) siyasal kutuplaşmayla sınırlı tutmak mümkün olabilir. Ancak demografik operasyonlar, ülke içinde yerinden etmeler ve kitlesel cezalandırmalar, çok ciddi yapısal sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. İşin kötü tarafı Şii, Sünni, Arap veya Kürt olsun Irak halkının bütün kesimleri rövanşizm dalgasının hem hedefi hem de onları temsil iddiasında olan aktörler düşünüldüğünde faili durumundadır.

Dördüncü yapısal sorun, büyük ölçüde ilk iki nedenle ilişkili olarak *ekonomik temellidir*. İşgal dönemi sona erdikten sonra petrol gelirlerine rağmen Irak halkının sosyo-ekonomik koşullarında herhangi bir düzelme olmamış ve yaşam koşulları her geçen gün kötüleşmiştir. Irak'ta kişi başına düşen milli gelir son 10 yıl dikkate alındığında düşmüştür. Buna mukabil yolsuzluk ve yozlaşma, neredeyse herkes tarafından kabul edilen ve eleştirilen bir husus hâline gelmiştir. Siyaset

mekanizmasının sosyo-ekonomik gelişmedeki başarısızlığı üzerine 2019 yılının Ekim ayında geniş katılımlı protestolar başlamış ve bunun sonucunda hükümet değişimi olmuştur.

“

Irak'taki çeşitli grupların İran başta olmak üzere ülke dışı güçlerle kurduğu ilişkiler, müstakil bir Irak siyaseti geliştirilmesinin önündeki önemli bir engeldir. Bundan daha önemlisi, Irak gün geçtikçe farklı gündemlere sahip olan dış güçlerin birbirleriyle mücadele ettikleri edilgen bir jeopolitik cephe hâline gelmektedir.

”

Irak'ın karşı karşıya kaldığı beşinci yapısal sorun, *Irak dışı dinamiklerin Irak siyaseti üzerindeki etkisiyle* ilişkilidir. Burada Irak dışı siyasetten kastedilen, İran'ın Bağdat üzerinde giderek artan etkisi ve ABD başta olmak üzere bazı bölge içi ve bölge dışı aktörlerin Irak'taki süreçlere yıkıcı bir şekilde müdahil olmasıdır. Irak'taki çeşitli grupların İran başta olmak üzere ülke dışı güçlerle kurduğu ilişkiler, müstakil bir Irak siyaseti geliştirilmesinin önündeki önemli bir

engeldir. Bundan daha önemlisi, Irak gün geçtikçe farklı gündemlere sahip olan dış güçlerin birbirleriyle mücadele ettikleri edilgen bir jeo-politik cephe hâline gelmektedir. İşin kötüsü, Irak içinde ülke dışı güçlerin gündemlerine uygun bir şekilde hareket eden “elverişli aktörlerin” bulunuyor olmasıdır.

YAPISAL SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNDE KAÇAN FIRSATLAR

Son sözü baştan söylemek gerekirse Irak'taki yapısal sorunların çözüm olasılığı zor fakat imkânsız değildir. Zira ülkenin başına gelen her travmatik olay, aslında bir anlamda yeniden yapılanma için önemli bir dönüm noktasıdır. Bu noktada referans olarak 2003 işgali alınacak olursa ilki 2003-2008 dönemi, ikincisi 2008-2014 dönemi, üçüncüsü 2014-2018 dönemi ve sonuncusu 2019-2021 dönemi olmak üzere dört dönem, Irak'a yeniden yapılanma için fırsat kapısı açmıştır.

Bu dönemleri biraz daha açmak gerekirse ilk dönem olan 2003-2008 dönemi ABD patronajında yürütülmüş ve Irak siyasetinin yeniden yapılandırılması amaçlanmıştır. Bu dönemdeki fırsat, büyük ölçüde ABD'nin yanlış politikaları sonucunda ortadan kalkmış ve kaotik bir ortamın ortaya çıkmasına neden olmuştur. 2008-2014 dönemi ABD'nin etkisinin görece azalmaya başladığı ve Iraklı aktörlerin giderek daha fazla ağırlığını ortaya koyduğu dönemi kapsamaktadır. ABD'nin 2011 yılı sonunda muharip askerlerini çekmesinden önce Başbakan el-Maliki gücünü konsolide etmeye başlamış ve ABD'nin çekilmesinin ardından

Irak'ta en etkili siyasal figür hâline gelmiştir. Ancak Maliki'nin yanlış politikaları sonucunda bu dönemdeki fırsat da harcanmış ve daha kötüsü, bu politikalar Irak'ı neredeyse siyasal, toplumsal ve teritoryal olarak bölünmenin eşiğine getirmiştir.

Üçüncü dönem, bir önceki dönemde uygulanan kötü politikaların Irak'a nasıl bir maliyet yüklediğini göstermiş ve DAEŞ faktörünün ana etkisi ortadan kaldırıldıktan sonra; diğer bir ifadeyle Musul tekrar Irak devlet otoritesine girdikten sonra önemli bir fırsat kapısı açılmıştır. Bu dönemde, önceki iki dönemde yapılan hatalardan çıkarılacak dersler ile yeniden inşa hareketi mümkün olsa da büyük bir başarı elde edilememiştir.

Sonuncu ve hâlâ içinde bulduğumuz dönem ise Irak halkının sisteme duyduğu güvensizlik hissinin zirveye çıktığı, etnik ve mezhepsel kimlik ile siyasal pozisyonunu fark etmeksizin tepkisini protestolarla ortaya koymaya başladığı dönemdir. 2019 yılının Ekim ayında başlayan protestolar ile birlikte ilk aşamada Irak siyaseti halkın mesajını almış görüldü ve protestoların başlamasından itibaren altı ay içinde hükümet değişikliğine gidildi. Ancak yeni kurulan hükümetin elinde kısa vadede yapısal sorunların üstesinden gelecek sihirli bir değnek bulunmadığı gibi Irak siyasetine sirayet eden dışsal faktörler şimdilik bu yeni dönemdeki fırsatın kullanılmasının önünde önemli bir engeldir. Bununla beraber fırsat kapısının açıldığı son dönem henüz bitmiş değil ve bu engellerin ortadan kaldırılması da imkânsız değil.

Sonuç olarak aslında Irak'ta başta ekonomi ve güvenlik sektöründe yaşanan sorunlar olmak üzere neredeyse bütün sorunların niteliği yapısal. Bu yapısal sorunların kaynağı 2003 işgali gibi görülse de her bir sorunun tarihsel geri planı olduğu söylenebilir ve aradan geçen 18 yıl dikkate alındığında bütün maliyetin ABD işgaline yüklenmesi kolaycı bir yaklaşım gibi duruyor.

Sonuç olarak aslında Irak'ta başta ekonomi ve güvenlik sektöründe yaşanan sorunlar olmak üzere neredeyse bütün sorunların niteliği yapısal. Bu yapısal sorunların kaynağı 2003 işgali gibi görülse de her bir sorunun tarihsel geri planı olduğu söylenebilir ve aradan geçen 18 yıl dikkate alındığında bütün maliyetin ABD işgaline yüklenmesi kolaycı bir yaklaşım gibi duruyor. Öte yandan bir kez daha vurgulamak gerekirse yapısal sorunların üstesinden gelmek zor fakat imkânsız değil. Bunun için öncelikle siyaset mekanizmasının kendisini yeniden değerlendirmesi ve sorunların üstüne gitmek için güçlü bir irade göstermesi gerekiyor. Bu iradenin gösterilmesi, ülke siyasetine etkide bulunan dışsal faktörlerin hareket alanını da daraltacaktır. Irak siyasetinin bu noktada bulabileceği en güçlü destek, artık söz konusu sorunlardan bıkan ve çözüm konusunda ısrarcı olan Irak halkından gelmektedir. ■